

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ İLMİ EDEBİ MESLEKİ AYLIK DERGİ

Cilt : XI Sayı : 5
EYLÜL — EKİM 1972

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«EY İMAN EDENLER SİZDEN EVVELKİ (ÜMMET) LERE YAZILDIĞI GİBİ SİZİN ÜZERİNİZE DE ORUÇ YAZILDI (FARZ EDİLDİ). TAKİ KORUNASINIZ.»

«(O) SAYILI GÜNLER (DİR). ARTIK SİZDEN KİM (O GÜNLERDE) HASTA, YAHUT SEFER ÜZERİNDE OLUR (VE ORUCUNU YEMİŞ BULUNUR) SA TUTAMADIĞI GÜNLER SAYISINCA BAŞKA GÜNLERDE (TUTAR. İHTİYARLIĞINDAN, YAHUT ŞİFA BULMASI ÜMİT EDİLMİYEN BİR HASTALIKTAN DOLAYI ORUC TUTMAYA) GÜCÜ YETMEYENLER ÜZERİNE BİR YOKSUL DOYUMU FİDYE (LÂZIMDIR). BUNUNLA BERABER KİM GÖNÜL İSTEĞİYLE BİR HAYIR YAPARSA İŞTE BU, ONUN İÇİN DAHA HAYIRLIDIR. ORUC TUTMANIZ SİZİN HAKKINIZDA (YEMENİZDEN VE FİDYE VERMENİZDEN) HAYIRLIDIR, BİLİRSENİZ.» BAKARA SURESİ : 183 - 184

İSLÂM AÇISINDAN BEŞERÎ MÜNASEBETLER

Yazan : Yakup ÜSTÜN
Diyanet İşleri Başkanlığı
Başmüfettişi

İslâm, insan ilişkilerinin tamamen bozulduğu, insan haysiyetinin ayaklar altına alındığı bir devirde bu ilişkileri düzenlemek ve insana lâıyk olduğu şeref ve haysiyeti iade etmek için gelmiş bir nizamdır.

Kur'ân-ı Kerim'de gaye yaratıkların en şerefli olan insandır. İnsanı kurtarmak ve yüceltmek, insanların bir kısmı zelil ve hakir duruma düşerken bir kısmının tanrılaştırılmasını önlemektir. İslâm bu gayeyi gerçekleştirmek için orta yolu, insan tabiatına uygun yolu seçmiştir. İnsan için aşırı müsmaha yahut aşırı sertlik yerine ölçülü hükümler vaz edilmiş, insanın meziyeti ve şerefi yanında zaafı, eksiklikleri de göz önünde tutulmuştur.

Biz burada ilk önce İslâm'ın vaz ettiği insanla ilgili genel prensipleri daha sonra da insanlara durumlarına ve seviyelerine göre davranma, hitap etme ve onları ıslah etme metodlarını sıralamaya çalışacağız.

A — GENEL PRENSİPLER :

1. İNSAN DİĞER CANLILARDAN APAYRI YARATILIŞTA ŞEREFLİ BİR VRLİKTİR. Kendini, kâinatı bunların ötesinde ve üstünde yüce varlık «ALLAH» ı düşünebilen, iyi ve güzel duyguların gelişmesine elverişli yer yüzünde mükemmel eserler vücuda getirebilen bir canlıdır. İnsan görünüş bakımından da şaheser denilecek güzelliكتedir. İki ayağı üzerinde dik yürüyüşü, diğer canlılar başlarını yiyeceklerine doğru götürdükleri halde, gıdasını ağızına taşıyışı onun bariz alametlerindendir.

Bu sebepten insana şerefi ile mütenasip bir takım emanetler tevdi edilmiş ve kendisine sorumluluklar yüklenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bu hususlar açık olarak ifade edilmektedir.

«Andolsun ki biz Ademoğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kıldık. Onlara karada, denizde taşıyacak vasıtalar, güzel rızıklar verdik. Onları yarattıklarımızın hepsinden üstün kıldık...» (Sure 17:70)

Hani Rabbin meleklere: Mutlaka ben yeryüzünde (benim emirlerimi tebliğ ve infaza memur) bir halife (bir insan) yaratacağım demişti.» (Sure 2:30)

«Biz gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.» (Sure 95:30)

«Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arzettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler. Bundan endişeye kapıldılar. İnsan (a gelince, o,) bunu sırtına yükledi...» (Sure 33:72)

«İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanıyor.» (Sure 75:36)

2. YARATILIŞ İTİBARIYLA ERKEK DIŞI BÜTÜN İNSANLAR EŞİTİR, EŞİT YARATILMIŞTIR.

Büyüklik ve üstünlük, Allah'ın hoşuna gidecek tarzda davranmak ve yararlı iş görmekle mümkündür. Irk, soy, renk, zenginlik ve fakirlik insanların imtiyaz sahibi olmaları veya hakir görülmeleri için bir sebep teşkil etmez.

Kur'ân-ı Kerim'de «Ey iman edenler ,gerçekten biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi birbirinizle tanışasınız diye büyük topluluklara, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah nezdinde en şerefliiniz takva yönünden en ileride olanınızdır. Hakikaten Allah herşeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.» buyurmuştur. (Sûre 49:13)

Sahabeden bir zat diğerine hakaret kastı ile «Siyah kadının oğlu» diye hitap etmişti. Bunu duyan Peygamber (S.A.V.) üzülerek şöyle buyurmuştur. «Yanlış bir ölçü, yanlış bir ölçü yanlış bir ölçü, bir beyazın oğlunun bir siyahın oğluna hiç bir üstünlüğü yoktur.» Yine böyle bir davranışına şahit olduğu eshabından birisini de «Sen cahiliyet âdeti taşıyorsun» diyerek azarlamıştır.

3. İNSANLARIN BİR KISMI TANRILAŞTIRILMAMALIDIR.

İnsan, yaratıkların şerefliisidir. Fakat bu şeref onu hiç bir zaman yaratının seviyesine çıkarmaz. Bir eser hiç bir zaman onu meydana getirenden üstün olamaz. Üstelik ne kadar mükemmel olursa olsun, insan tanrı olacak kabiliyette yaratılmamıştır. İnsan, insandır. Allah'da hiç bir surette insanlara benzemez, böyle bir noksanlıktan münezzehtir.

Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: «Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiç bir şeye eş tutmayalım. Allah'ı bırakıpta bir kısmımız bir kısmımızı rab edinmeyelim.» (Sûre 3:64)

«Deği Allah bir tekdir, Allah'dır Samed'dir. O doğurmamıştır, doğurulmamıştır, hiç bir şey de O'nun dengi ve benzeri değildir.» (İhlas Sûresi)

4. İNSANI HAKİKİ MAHİYETİYLE (ÇAPIYLA) TANIMALI ONA TAŞIYAMIYACAĞI BİR YÜK YÜKLENMEMELİDİR.

Güç, kuvvet, feragat ve fedakârlık yönünden insanın bir tahammül gücü vardır. İnsandan bir şey isterken ona bir görev verirken bu durum gözönünde tutulmalıdır. Meselâ, insandan, vasitasız göklerde uçması, yemeden içmeden ,vakdi gelince evlenmeden yaşaması, bir ton yükü taşıması istenmemelidir. Böyle bir talep normal ve mantikî değildir. İnsan tabiatına aykırıdır. İslâm'ın bütün emirlerinde bu prensip gözönünde tutulmuştur. Çünkü insanın gücü her şeye yetmez, her şeye rağmen o da bir yaratıktır. Bir takım zaafı vardır. İsyân edebilir, zayıftır, cahildir, acelecidir.

«Allah hiç bir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez...» (Sûre 2:286)

«İnsan hiç bir şey değilken, kendisini bizim yarattığımızı düşünmüyor mu?» (Sûre 19:67)

«Allah üzerinizdeki ağır yükleri hafifletmek ister. (Aslında) İnsan zayıf olarak yaratılmıştır.» (Sûre 4:27)

«... Gerçekten insan çok isyankârdır, nankördür.» (Sûre 14:34)

«... Çünkü insan zülumkâr ve çok cahildir.» (Sûre 33:72)

«İnsan hayra dua ediyormuş gibi şerre dua eder. Pek acelecidir (Bu insan.)» (Sûre 17:11)

5. İNSANLARIN İYİLİĞİNİ İSTEMEK ESASTIR.

İnsanlar hakkında iyi şeyler düşünmek onların iyiliği için çalışmak her insanın üzerine borçtur. Her insan, insanları huzursuz eden her türlü fitne ve bozgunculuktan sakınmalıdır. Bilhassa müslüman olanlar buna mecburdur. İnsanlara yardımcı olmak, faydalı iş yapmak, onları, hayra, hakka çağırarak iyiliği emredip kötülükten alıkoymak her müslümanın vazifesidir. Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde bu husus açık olarak müslümanlardan istenmiştir.

«İyilik etmek ve kötülükten sakınma hususunda birbirinizle yardımlaşın..» (Sûre 5:2)

«Birde içinizde öyle bir cemaat bulunmalıdır ki (onlar herkesi) hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vaz geçirmeye çalışsınlar. İşte onlar murada erenlerin ta kendileridir.» (Sûre 3:104)

«Siz insanlar için (insanlığın faidesi için seçilip) çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vaz geçirmeğe çalışırsınız.» (Sûre 3:110)

Bugün dünyamız şiddetli bir huzursuzluk içerisindedir. Başta Amerika olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde ırk, renk ve çeşitli sebeplerle sürüp giden kargaşalıklara her gün bir yenisi eklenmektedir. Bunun başlıca sebebi yukarıda sayılan temel prensiplere insanlığın hâlâ riayet etmeyişidir.

B — İSLÂMDA İRŞAD USULÜ (METODU)

Cenab-ı Hak, kainatı, koyduğu bir takım kanunlarla idare etmektedir. Kainattaki canlı, cansız bütün varlıklar bu kanunlara tabidir. ALLAH, mecbur olamadığı halde, kendisi de bu kanunlara uyar, bunlara Allah'ın adetleri yahut tabiat kanunları denir. Bu kanunlar değişmez. Kur'an-ı Kerimde bu hususa işaretle «... ALLAH'ın kanununu değiştirmeye asla imkân bulamazsınız» buyurulmaktadır. (Sûre 33:62)

Kainatın bir cüzü olan insan, ilâhi kanunlara uygun olarak meydana gelir. Yaşamayı, büyümesi hayatta bir takım ilişkiler kurması ve ölmesi bu kanun çerçevesi içerisindedir.

Cenab-ı Hak insanları doğru yola davet ederken, onlara bir takım görev ve sorumluluklar verirken, insan yaratılışına ve tabiatına uygun bir yol tutmuştur. İnsanların, adetlerini, yaşayışlarını, hayat tarzlarını bir anda değiştirmek mümkün olmadığına göre bu neticeyi gerçekleştirecek bir yol tutulması gerekir.

Bu sebeple Kur'ân-ı Kerimde çeşitli metodlar uygulanmış ve tavsiye edilmiştir.

1. Yavaş yavaş telkin ve alıştırma (Tederrüc) yolu tutulmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'in bir anda değil, yavaş yavaş 23 yılda indirilişini bu sebebe bağlamak mümkündür. Âyeti Kerimeler tedricen indirilmiş, her şeyden önce insanların, yanlış ve batıl inançlardan, kötü alışkanlıklardan kurtarılmasını sonrada doğru ve hakiki inanca kavuşmalarını, bu inanca uygun bir şekilde yaşamalarını gerçekleştirecek esaslar vazedilmiştir. Bu bakımdan âyeti kerimelerde ilk önce inenlerle en son inenler, Mekki olanlarla Medenî olanlar arasındaki farklılık, mevzu, keyfiyet, edebî üslup yönünden açık olarak görülmektedir. Bunun en bariz misalini mekkî âyeti kerimelerle medenî âyeti kerimeler arasındaki farklılık teşkil eder.

Mekke'de nazıl olan âyetlerde ve surelerde (Mekki) :

a — Şirk ve putperestliğin yanlışlığı, batıl yolda ısrar edenlerin gülünçlüğü çeşitli deliller ve misallerle izah edilir. İnançlarının mantıksızlığı anlatılır.

«Ey İnsanlar; Size (Putlar hakkında) bir misâl getirilmiştir. Şimdi onu iyi dinleyin. Sizin Allah'ı bırakıp da taptıklarınız gerçekten bir sinek bile yaratamazlar. Hepsi de bunun için bir yere toplansalar bile. Hatta sinek c putlardan bir şey kapsa, putlar onu geri alamazlar. İsteyen de aciz, istenen de.» (Sûre 22: 72)

«Onlar Allah'ın indirdiğine uygun dediği zaman, «Hayır biz atalarımızı neyin üstünde bulduksa ona uyarız» dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyuda bulamamış idiysele?» (Sure 2: 170)

«O (İnkârcı) insanı görmedin mi? Biz onu bir nutfeden yarattık. Şimdi de aşıkâr bir mücadeleci kesiliverdi.» «(Nutfeden) yaratılışını unutarak bize birde misâl getirdi: «Bu kemikleri kim diriltir, onlar çürüyüp dağılmışken?» dedi. «Ey Resul, de ki, onları ilk defa yaratan diriltir. Ve O, her yaratılanı tamamiyle bilir.» «O Allah ki size yeşil ağaçtan bir ateş yaptıda şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz.» «Gökleri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmağa gücü yetmez mi? Elbette buna gücü yeter. O her şeyi yaratandır. Her şeyi bilendir.» «Allah'ın şanı bir şeyin olmasını dilediği zaman ona sadece «OL» demektir. O (Hemen oluverir.» (Sure 36:71, 82)

b — Onların kan dökmek, kız çocuklarını diri diri gömmek, hak ve hukuka riayet etmemek gibi kötü adetleri zikredilir, bunlardan vazgeçmeleri tavsiye edilir.

c — Mekke'liler, Allah'ın birliği, öldükten sonra dirilme, adil bir cezaya inanmaya davet edilir.

d — Ahlâkın prensipleri, insanların temel hakları öğretilir. Küfrün, günahkârlığın, cehaletin ve kabalığın kötülüğü anlatılır.

e — Geçmiş Peygamberlerden çeşitli misaller verilerek, hak yolunda olanların mutlaka galip geleceği ifade edilir.

f — Mekke'lilere hitapta veciz söyleme yolu tutulmuştur. Bu sebeple, Mekki sureler küçük, âyetler kısadır. Mekke'liler fesahat ve belagatle söz

söylemede ileri gitmişlerdi. Mekke'de nazil olan âyetlerde ve surelerde bu husus göz önünde tutulmuş hatta bu yönde onlara meydan okunmuştur.

Medenî âyetler ve sureler de ise :

a — Şahsî ve medenî haklardan, harp, cinayet, toplum ve devlet hukukundan, ibadet ve muamelât çeşitlerinden bahsedilir.

b — Ehli kitap ,yani yahudi ve hristiyanlar İslâm'a davet edilir. Kendi dinlerinde ve kitaplarında yaptıkları tahriflerden bahsedilir.

c — Âyet ve surelerde itnap tatvil (tekrar ve uzatma) yolu tutulmuştur. Çünkü Medine'liler edebî konuşma ve söz söyleme sanatına Mekke'liler kadar düşkün değillerdi. Ayrıca teşri kaideleri vaz eden âyeti kerimelerin konuları da edebî uslûbu gerektirmiyordu.

Kötü alışkanlıkların değiştirilmesinde İslâm'ın takip ettiği metod hakkında en güzel örnek, içki hakkında sıra ile nazil olan âyeti kerimelerdir. İçkiye çok düşkün olan Medine'lileri bu kötü alışkanlıktan vaz geçirmek için inen âyeti kerimeler tedricen üç merhaleden nazil olmuştur.

İlk nazil olan âyeti kerime :

«(Ey Resulüm) Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: «Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (ufak tefek) faydalar vardır. Fakat günahları faydalarından daha büyüktür. «Sûre 2:219)

Burada içkinin, ufak tefek faydaları yanında, zararının büyük olduğu ifade edilerek müslümanların dikkati çekilmiş, bundan vaz geçilmesi imta yolu ile ifade edilmiştir. Nitekim bir kısım müslümanlar bunun üzerine içkiyi hemen bırakmışlardır.

İkinci nazil olan âyeti kerime :

«Ey iman edenler, siz sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız...» (Sûre 4: 43)

Bu âyetle içkili olarak namaz kılmak yasaklanmıştır. Beş vakit namaz kılan bir müslüman için artık bu yasaktan sonra içki içecek zaman bulmak güçleşmiş, müslümanların büyük bir çoğunluğu da bu vesile ile içkiyi bırakmışlardır.

Üçüncü nazil olan âyeti kerime :

«Ey iman edenler, şarap, kumar (tapınmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer mürdardır. Onun için bunlardan sakının ki kurtulasınız.» (Sûre 5:90)

Burada içkinin ciddi kötü bir şey olduğu ifade edilerek haram kılınmış, içki içmemek, kumar oynamamak kurtuluşun sebebi sayılmıştır.

İlk iki âyetle içki hususunda dikkati çekilen müslümanlar bu âyeti kerime ile içkiyi tamamen bıraktılar. Böylece bu kötü alışkanlıktan tedrici olarak kurtulmuş oldular.

2. Kur'an-ı Kerim'de açık ve çekici hitap, ikna ve ikaz yolu tutulmuştur.

İnsana doğru yolu göstermenin ilk şartı, mevcut bütün imkânları kullanarak onlara maharetle «Doğru» ve «Gerçek»in ne olduğunu anlatabilmek-

tir. Bu bakımdan anlama ve anlaşma vasıtası olan «Kelimeler»in ve bu kelimelerin dizilişinin önemi çok büyüktür. Kur'ân-ı Kerim, kelimeleri ve kelimelerin yanyana dizilişle meydana gelen âyet ve sureleriyle edebî bir şaheser aynı zamanda fesahat ve belagat örneğidir.

İnsanları doğru yola davet için muhatabın anlayacağı şekilde, seviyesine göre hitap ederek, ikna ve ikaz en güzel yol olarak belirtilmiş, Kur'ân-ı Kerim'de «(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, Onlarla mücadeleni en güzel (yol) hangisi ise onunla yap. Şüphesiz yolundan sapanı en güzel bilen O'dur. Hidayete ermişleri en iyi bilen de O'dur.» Buyurulmuştur. (Sûre 16:125)

Bazı müfessirler bu âyette yetişkin, olgun kimselere hikmetle, mantıkla, halka da hikâye ve (mev'ize) yolu ile hitap etmenin daha uygun olduğuna işaret bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de bazı gerçekler, kıssa, kasas (hikâye) ve mesellerle anlatılmıştır. İnsan ilişkilerinin düzgün bir şekilde yürümesi aralarında anlayış birliğinin doğmasına bağlıdır. Bununla beraber insanlar arasında anlayış kabiliyeti de farklıdır.

Bundan başka, insan gözüyle gördüğü maddî şeyleri daha çabuk kabul ettiği halde, gözünün önünde olmayanları genellikle zor kabul eder. «Görmek, duymak gibi değildir» darb-ı meseli bu gerçeğin ifadesidir. Yine mücerred olan şeyleri müşahhas olanlara nisbetle daha geç anlar. İşte kıssalar, hikâye ve misaller olayları göz önünde canlandırır. Bu suretle daha çabuk ve kolay anlama imkânı doğar. Üstelik hayal gücü insan için inkâr edilemeyen bir vakiyedir. Hikâye ve masal dinleme bilhassa çocuklarda ve gençlerde adeta bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlı kimselerin tarih okuma merakı da bu ihtiyacın değişik bir şekilde tezahürüdür.

İşte Cenab-ı Hak, insan oğluna bu özelliği sebebile bazı gerçekleri, kısa, hikâye ve darb-ı mesellerle anlatmıştır. Kur'ân-ı Kerim'deki, geçmiş ümretlere ve Peygamberlere ait kıssalar bunun misâlidir.

Zamanımızda bazı cereyanların bu realiteden nasıl yararlandığını gözlerimizle görüyoruz. Resimli roman, Sinema ve Tiyatronun, göze, kulağa hitabettiği gibi hayal gücünü de besleyen ve tatmineden çok kuvvetli bir vasıta olduğu inkâr götürmez bir hakikattir.

İbrahim Sûresinin 24-26. Ayetleri Kur'ân-ı Kerim'in fesahat ve belagatına bir misâl olduğu gibi getirilen misâllerin sebebini de açıklamaktadır.

«Gördün ya, Allah nasıl bir temsil getirdi: Hoş bir kelime olan tevhid ve şehadet (İman), kökü yerde sabit ve dal-budağı yukarda olan hoş bir ağaca benzer».

«O ağaç Rabbinin izniyle, Allah her diledikçe yemişini verir. (İşte iman da böyledir. Esası kalpte yerleşen bir tastikdir, yere nüfuz eden kökler gibi. Dış görünüşü dil ile ikrardır, dallar gibi. Semeresi amellerdir, yemişleri gibi...) Allah insanlara böyle misâller verir ki, iyi düşünüp ibret alsınlar».

«Kötü bir kelime (küfür) de yeryüzünden koparılmış kötü bir ağaç gibidir. Onun hiç bir kararı yoktur. (Yakılır gider)» (Sûre 14:24-26)

Allah'ın resulüde aynı usule uymuş, açık söylemiş, kıssalar nakletmiş, misaller getirmiş ve bilhassa insanların seviyelerine göre hitabetmiştir. Nitekim bu konuda nakledilen Hadis-i Şeriflerde :

«Biz insanlara akıllarının alacağı (tarzda ve o) miktarda söz söylemekle emrolunduk» (Deylemî rivayet etmiştir).

«Bir topluluğa akıllarının ermiyeceği bir hadis (söz) nakledersen, bu onların bir kısmı için fitne (sebebi) olabilir.» (Müslim mukaddimesi 3. bab)

«Allah'ın ve Resulünün yalanlanmasını istemezsiniz. İnsanlarla anlayabilecekleri tarzda konuşun» (Buharî Bab'ul İlm) Buyurulmaktadır.

3. Yumuşaklık tavsiye edilmiştir.

Resulullah Cenab-ı Hak'ın «Ey Habibim sana tabi olan mü'minlere mütevazi ve merhametli ol». (Sûre 26:215) emrine uygun olarak irşadda sertliği, haşinliği değil, yumuşaklığı seçmiş, bıkmadan yorulmadan bu yolu takibetmiş, zaman zaman eshabı ile müşavere ederek onların reylerini almıştır. İnsanlara nasıl davranılacağını, onlara nasıl nüfuz edileceğini bilfiil göstermiş, eshabına bu maharetli işi öğretmişti. Aksi takdirde muvaffak olmasına veda hutbesinde yüz binlerce insana hitabetmesine imkân varmı idi? Çünkü Hz. Peygamber hayatında bu mazhariyete erişmiş belki de tek Peygamberdir. Meselâ: Hz. İsa'ya hayatında sadece 12 kişi inandı. Onlardan birisi de sonradan ihanet etti.

Onun şerefli eshabı böyle bir maharet kazanmamış olsalardı, «zaptedilmez bir güç» olup, asırlık imparatorlukları yere sererek çok kısa bir zaman içerisinde Atlas okyanusundan Çin seddine kadar yayılan bir imparatorluk kurmaları mümkün mü idi?

«Sen Allah'tan (gelen) bir esirgeme sayesinde ki onlara yumuşak davrandın.» «Eğer (şayet) kaba, katı yürekli olsaydın onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla, (Allah'tan) günahlarının yargılanmasını iste. İş hususunda onlarla müvazere et. Bir şeyi yapmağa karar verdin mi artık Allah'a güven ve dayan. Gerçekten Allah tevekkül edenleri sever» (Sure 3:159)

Uhud harbinde yerlerini terkeden «Okçular» yüzünden müslümanlar bozguna uğramış, Hz. Hamza başta olmak üzere bir çok sahabe şehit olmuş, Resulullah bile tehlike atlatmıştı. Bu âyet-i kerimenin bu olay üzerine nazil olduğu rivayet edilmektedir. Resulullah bu hatayı işleyenlere karşı şiddetli davranmamış, onları affetmiştir.

Buharî ve Müslim'in ittifaken, Enes (R.A.) in «Resulullah'a 20 sene hizmet ettim. Bana bir kere bile «Öf» demedi. (Azarlamadı). Yaptığım bir iş için «niçin yaptın?» yapmadığım bir şey için «niçin yapmadın?» demedi. Buyurduğunu nakletmektedirler. Bu ifadeler onun müsamahasının ve sabrının ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

4. Fertleri kazanmaya çalışmanın esas olduğu öğretilmiştir.

a) Yerine göre kötülüğe karşı iyilikle mukabele edilmeli, yetimlere, muhtaçlara imkân ölçüsünde yardım ederek onların kalplerini kazanma yolları denenmelidir. Kur'an-ı Kerim'de bu durum gerçek mü'minlerin vasıfları olarak zikredilmiştir.

«Bunlar (gerçek mü'minler) kötülüğü iyilikle savarlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan (hayra) sarfederler». (Sûre 28:54)

b) Kalbi müslümanlara iyice ısınmamış, müteredit kimselere (Müellefe-i Kulup) bir takım maddî imkânlar temin etmek onların İslâm'a iyice yaklaşmasına sebep olabilir. Nitekim Resulullah bu yolu denemiş bu gibilere, âyet-i kerimede «sadakalardan» hisse ayrılmıştır.

«Sadakalar (zekâtlar) Allah tarafından bir farz olarak, ancak, fakir, miskinlere, zekâttoplayıcılarına, kapleri (müslümanlığa) ısındırılmak istenenlere, kölelere, esirlere, borçlulara, yolda kalmışlara mahsustur. Allah hakkıyla bilendir. Tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.» (Sure 9:60)

c) En günâhkâr bir insan bile Allah tarafından affedilebileceğini düşünerek hareket etmeli, en kötü bir insanın da sonradan iyi bir insan olabileceğini gözönünde tutmalıdır. İslâm'ın ilk yılları, bunun en güzel örnekleri ile doludur.

De ki «Ey (ağır günah işleyerek) nefislerine karşı aşırı hareket edenler! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları yarılığar. Şüphesiz, O, çok yarılığayıcı, çok esirgeyicidir.» (Sure 39:53)

Mekke'lilerden bazıları, «Biz puta taptık, Allah'la beraber diğer bir tanrıya dua ettik, adam öldürdük, bütün bunlardan sonra müslüman olmamız neye yarar, Allah bizi affetmez» diyorlar. Kendilerinde müslüman olacak yüz göremiyorlardı. Rivayete göre işte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur. Resulullah Mekke'nin fethinde kendisi ile alay eden, aç bırakan, yurdundan çıkararak, en yakınlarını öldüren, canına kastedenleri affedip bağışlamadı mı? Çünkü O, öldürmek için değil yaşatmak için, korkutmak için değil sevdirmek için gelmiştir. Cehaletleri sebebi ile suç işleyenleri zararsız hale getirdikten sonra affedip onları İslâm'a kazandırma yolunu seçmiştir.

5. Mevki sahiplerine karşı ölçülü hitabetme tavsiye edilmiştir.

Yüksek makam sahiplerine mü'min olmasalar bile yumuşak ve tatlı dille hitabetmelidir. Çünkü saygısız davranmak ve sert konuşmak, makam sahiplerinden, istenenin gerçekleşmesine mani olduğu gibi üstelik kinini ve öfkesini de kamçılatabilir. Zararlı olur.

«Firavn'a gidin, çünkü o, gerçekten azdı(Gidinde) ona yumuşak sözle hitabetin. Olur ki nasihat dinler yahut Allah'tan korkar.» (Sure 20:43, 44)

Bu âyet-i kerime de Cenab-ı Hak, kardeşiyle beraber, Musa Aleyhisselâm'a, Rabliğini ilân edecek kadar azıtan, Firavn'a giderek nezaketle doğru yola davet etmelerini emretmiştir. Gerçekten, o anda Hz. Musa'nın, Firavn'a karşı kullanabileceği güler yüz, tatlı dilinden başka hiçbir silâhı yoktu. Öfkeli ve sert konuşması ne sağlayabilirdi?

Rivayet edildiğine göre: Bir gün Abbasi halifelerinden Harun'ür-Reşid'in huzuruna çıkan birisi, kendisine; «Ya emirel mü'minin, seni çok acı bir şekilde tenkit edeceğim» deyince halife «Hayır ölçüyü aşmaya hakkım yok, ben de insanım, ne söyleyeceksen bu esasa uyarak söyle» dedi. Yukarıda mealleri zikredilen âyet-i kerimeleri okuduktan sonra «Ne ben Firavn kadar günâhkârim, ne de sen Hz. Musa kadar şerefi büyük bir insansın» diyerek karşısındakinin aşırı ve kırıcı sözler söylemesine müsaade etmedi.

Nerede, nasıl konuşulacağını bilmenin, soğukkanlılığı kaybetmeden ölçülü bir şekilde ifade-i meram etmenin faydası izahı gerektirmeyecek kadar açıktır.

6. Zamana ve şartlara göre hitab tarzı seçilmiştir.

Hız. Peygamber'in yalnız olduğu veya müslümanların çok az bulunduğu Mekke'de inen «Kâfirün Suresinde» inanmayanlarla şiddetli mücadeleye girişmeden «... Zaten ben sizin tapmış olduklarınıza tapmam.» «Siz de benim ibadet etmekte olduğuma ibadet edici değilsiniz.» «Sizin dininiz size, benim dinim de bana,» buyurmuş o günün şartlarına göre bununla yetinilmiştir. (Sure 109:4-6)

Çünkü şiddetli münakaşa bu devirde müslümanların aleyhine olabilir, azılı düşmanları tahrik edebilirdi.

Halbuki şartların değiştiği Medine devrinde; «Size savaş açanlarla siz de Allah yolunda çarpışın ve onlar harbe başlamadan önce siz başlayın, aşırılığa gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırılığa gidip haddi tecavüz edenleri sevmez.» «O kâfirleri nerede bulursanız öldürün, onlar sizi Mekke'den çıkardıkları gibi, siz de onları oradan çıkarın. Onların şirk ve fitneleri katilden daha kötüdür..» (Sure 2:190, 191) Âyet-i Kerimesi nazil olmuş bu saldırganlara karşı savaş ilân edilmişti.

Bu iki âyet-i kerimede, ortama ve şartlara göre davranmak prensibi ortaya çıkmaktadır.

Bununla beraber, İslâm'da inanç hususunda zorlama yoktur. «Dinde zorlama yoktur. Gerçekten, iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık (kim şeytani tanımayıp da, Allah'a iman ederse o, muhakkak ki kopması (mümkün) olmayan en sağlam kulpa yapışmıştır. Allah hakkıyla işidici, (her şeyi) kemâliyle bilicidir.» (Sure 2:256)

Burada şu hususu belirtmek yerinde olur. Bu âyet-i kerime İslâm âleminde her devirde tatbikat sahası bulmuştur. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar devrinde hatta zamanımızda İslâm ülkelerinde, müslümanlarla, müslüman olmayanların yan yana yaşamaları bunun açık delilidir. Çünkü müslüman toplumunda yaşamayı kabul eden gayri müslimlere «zimmi» denir. Bu gibilerin kanı ve malı müslümanların zimmetindedir. Onların çanını ve malını korumak müslümanlar üzerine farzdır.

Bu toleransı Avrupa'da. Hristiyanlarda görmek mümkün değildir. Meselâ müslümanlar, İspanya'nın tamamını, Fransa'nın güneyini, İtalya'nın güneyini ve kuzeyini fethederek yurt edinmişler ve oralarda asırlarca yaşamışlardır. Müslümanlar yenilip de, hristiyanlar buralara hakim olunca, müslüman olarak tek kişinin dahi yaşamasına müsaade etmediler. Onlara ait eserleri hatta mezarları söküp attılar. Adeta müslümanlara ait tek bir iz bırakmamak için bütün güçleri ile çalıştılar. Tarih buna şahittir ve sayısız misâllerle doludur.

7. Anlaşmak için ortak noktadan hareket etme öğretilir.

İnsanlar, aralarında birleşecekleri, bir nokta (asgari müşterek) aramalı ve hiç değilse o noktada birleşmelidir. Bir Allah inancında, yaratanın adında birleşmek insanlar için en güzel mutluluktur.

Resulüllah, Bizans Gayseri, Mısır Muvakkısı ve bazı arap emirlerini İslâm'a davet eden mektuplarına yazdırdığı şu âyet-i kerime ne kadar şümülî ve anlamlıdır.

«De ki Ey ehli kitap hepiniz bizimle sizin aranızda müsavi (ve adil) bir kelimeye gelin. Şöyle diyerek: Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na bir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da, kimimiz, kimimizi bir takım rablar diye tanımayalım.» (Buna rağmen) eğer yine yüz çevirirlerse, o halde deyin ki: Şahit olun biz muhakkak müslümanlarız». (Sure 3:64)

Görüldüğü gibi müslümanlara düşen ilk görev kendilerine verilen tebliğ vazifesini maharetle yerine getirmek, inanmayanları, kullanacakları en güzel metotla, ikna ederek huzur ve sükuna kavuşmalarına yardımcı olmaktır.

C — ÇEŞİTLİ KİMSELERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞ ÖRNEKLERİ :

1. Anaya, babaya saygılı, ihtiyarlıklarında müşfik ve merhametli davranılmalıdır.

«Rabbin şunları kati olarak hükmetti: Kendinden başkasına kulluk etmeyin, ana ve babaya iyi muamele edin, eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlığa ulaştırsa, onlara «öf» (bile) deme. Onları azarlama, güzel ve tatlı söz söyle.» «Onlara acıyarak tevazu kanadını (yarlere kadar) indir ve: «Yarab onlar beni çocukken nasıl (şefkatle) terbiye ettirirse sen de kendilerini öyle koru» de. (Sure 17:21, 24)

«Biz insana ana ve babasına (onlara iyi davranmasını) da tavsiye ettik. Anası onu (karnında) türlü sıkıntı ve meşakkatle taşıdı. (Çocuk karnında büyüdükçe zahmet artmıştır). Sütten kesilmesi de iki sene sürmüştür. Hem bana hem de ana ve babana şükret (teşekkür) et. Dönüşün ancak banadır. (Dedik)» (Sure 31:14)

2. Ana, baba çocukların iyiliğini düşünmeli daima onlara iyiyi tavsiye etmelidir. Cenab-ı Hak, Lokman aleyhisselâmın lisanında bu hususu şöyle bildirmektedir.

«Hani Lokman (A.S. oğluna öğüt verirken şöyle demişti: «Yavrucuğum, Allah'a ortak koşma. Çünkü şirk cidden büyük bir zulümdür.» «Yavrucuğum yapılan iyi veya kötü iş, bir hardal tanesi ağırlığında olsa da bir kaya içinde yahut göklerde veya yerin dibinde gizlense. Allah onu meydana çıkarır (ve hesabını görür). Çünkü Allah'ın ilmi en gizli şeye ulaşır. O her şeyin hakikatını bilir».

«Yavrum namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten vaz geçirmeye çalış. Sana (bu yolda) isabet eden her şeye katlan. Çünkü bunlar kati olarak farz kılınmıştır.» «İnsanlardan (kibirlenerek) yüzünü çevirme, yeryüzünde şımarık yürüme, zira Allah her kibir taslayanı kendini beğenip öğüneni sevmez».

«Yer yüzünde mütevazi ol (Sükunet ve vakarını koru) sesini alçalt. Zira seslerin en çirkinisi eşeklerin anırışıdır.» (Sure 31:13, 16, 19)

3. Yetim horlanmamalı malı, canı, korunmalı, onların yararlı bir hale gelmesine gayret edilmelidir.

«... Bir de sana yetimleri sorarlar: Deki: «Onları yararlı ve iyi bir hale getirmek faydalıdır. Şayet kendileri ile bir arada yaşarsanız onlar sizin kar-

deşlerinizdir. Allah yetimlerin iyiliği için çalışanları fesat (ve fenalık) yapanları bilir...» (Sure 2:220)

«Yetimlere (rüşdüne gelince) mallarını verin. Temizi murdara değişmeyin. Bunların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü cidden bu büyük bir günahdır.» (Sure 4:2)

«Yetimlerin mallarını haksız ve haramı olarak yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.» (Sure 4:10)

«O halde yetime gelince ona sakın kahretme (azarlama)». (Sure 93:9)

Dünyanın her tarafında, gerek eceli ile gerek tabii afetler ve harpler sebebi ile milyonlarca ana ve baba ölmekte geride bakıma ve himayeye muhtaç milyonlarca yavru bırakılmaktadır. Bu, tarihin her devrinde olmuş ve her zaman da olacaktır. Bu gerçek, göz önünde tutulduğu takdirde İslâm'ın bu konuya verdiği önemin değeri daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Yetimler geride kalan yakınları tarafından korunup gözetilerek yetiştirilmediği takdirde topluma zararlı birer unsur olabilirler. Bu sebeple yetimin himayesi ve onun yetiştirilmesi, her müslümanın borcudur.

4. Yoksullar, güçsüzler, muhtaçlar azarlanmamalı onlara karşılık beklemekten yardım eli uzatılmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de :

«Dilenciye gelince: (Onu) da azarlayıp kovma» (Sure 93:10)

«Dini yalan sayanı gördün mü?» «İşte yetimi itip kalkan» «Yoksulu doyurmayı teşvik etmeyen odur.» (Sure 107:1-3)

«(Onlar) yoksulu, yetimi, esiri seve seve doyururlardı» «Biz size ancak Allah rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür istemeyiz.» (derler) (Sure 76:8-9) Buyurulmuştur.

5. Cahil, (fikren gelişmemiş, geri kalmış yahutta terbiye edilmemiş) kimselerle münakaşaya ve mücadeleye girişilmemelidir.

«(Rasulüm) Sen (güçlüğü değil) kolaylığı sağlayan yolu tut. İyiliği emret cahillerden yüz çevir.» (Yâni onlarla mücadele etme, yaptıklarına mukabelede bulunma) (Sure 7:199)

«(Hakiki mü'minler) çirkin söz işittikleri zaman yüz çevirirler ve şöyle derler: «Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size aittir. Bizden emin olabilirsiniz. Biz cahilleri arayıp onlarla arkadaş olmayız. (Sure 28:55)

İnsanlara fikri ve zihni seviyelerine göre davranılmalı çocuk veya cahil durumunda olan kimselerle anlayamayacağı konularda boşu boşuna tartışmaya girişilmemelidir. Bu durumda olup da üstelik tecavüzkâr olan kimselerden uzak durmak en isabetli harekettir.

Bu konuya Rasulüallah'ın şu hadis-i şerifi ile son veriyoruz. «Mü'min olan kimse hem başkaları ile hoş geçinir hem de kendisiyle hoş geçinilir. İyi geçinmeyen ve kendisiyle geçinilmeyen kimsede hayır yoktur» (Ahmed Bin-Hambel rivayet etmiştir)